

Mavzu: KUTUBXONALARNING ELEKTRON XIZMATLARI

Reja:

1. Elektron ma'lumotlar bazasi va maqolalarni mavzu buyicha tanlash

2. Elektron xujjatlarni shakllantirish va Elektron pochta orqali xujjatlarni tarqatish

3. Elektron katalog orqali adabiyotlarni qidirish va buyurtmalar berish

"Agar sen yetarli darajada ko`pro bilmasang xech qachon yetarli bilimga ega bo`lolmaysan "

U.Bleyk.

Bugungi kunda axborot-kutubxona muassasalarining jamiyatdagi roli sezilarli darajada o'zgargan. Hayotning yangi talablariga mos zamonaviy yondashuvlar paydo bo'ldi. Axborot-kutubxona muassasalarining ana'naviy funksiyalari — ta'lim va madaniyat, bosma meros jamlanmalarini saqlash va tarqatish hali ham dolzarbligicha qolmoqda. Bu borada amalga oshirilayotgan ishlar foydalanuvchilar ehtiyojini qondira olmayapti. Kutubxonadan foydalanuvchilar faqat kutubxona fondidagi mavjud manbalardagina foydalanishni emas, balki milliy va jahon axborot tarmoqlarida joylashgan axborotlardan ham foydalanishni istaydilar. Kutubxona jarayonlari texnologiyalari ham tez o'zgarmoqda, ularga mos foydalanuvchilarga xizmat ko'rsatish usullari va kutub-xonachi va foydalanuvchi orasidagi munosabatlar ham o'zgarmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiya-larining jadal rivojlanishi kutubxonalar ishini ham tubdan qayta tashkil qilinishini taqozo qilmoqda. Foydalanuvchilarning yangi ehti-yoqlarini (bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tka-zish, ta'lim olish, o'rganish, bilish va boshqa) ehti-yoqlarini qondirishda yangi xizmatlarni rivojlantirishni rag'batlantirish lozim. Bugungi kunda kutubxonalar kutubxonaga to'g'ridan to'g'ri bog'lana olmaydigan foydalanuv-chilarga o'zlarining veb-sahifalari orqali bir qator xizmatlarni taqdim etmoqdalar. Foydalanuvchilar uchun kutubxonaning veb-sayti global axborot resurslariga kirish imkoniyatini beruvchi eshik rolini bajarmoqda.

Yangi axborot texnologiyalarining rivojlanishi kutubxonalarda axborot xizmatining yangi usul va shakllarini faol tatbik kilishga olib keldi. Bugungi kunda kutubxonada yangi axborot texnologiyalari, Inter-net, telekommunikatsiyalardan foydalanib xizmat kursatishning kurgina usullari mavjud. Biz ularni "kutubxonalarining elektron xizmati" deb atadik. Kuyida ulardan keng tarkalغانlariga tuxtalamiz. }

L. Elektron katalogga kirish Kutubxona elektron katalogiga kirishga imkon yaratib berish xizmat kursatishning ancha samarali kurinishlaridan xisoblanadi, chunki an'anaviy kartochkali kidiruv bilan takkoslanganda bu xolda kerakli axborotni kidirib topish tezligi sezilarli ravishda oshadi. Odatda, elektron katalogga kirish kitobxonning avtomatlashtirilgan ish joyi orkali amalga oshiriladi. Ammo elektron katalogga kirish aloxida olingan shaxsiy EXMda avtonom r.avishda x,am tashkil

kilinishi mumkin. Bunda katalog kattik va SD kompaktdiskda yozilgan bulishi mumkin.

Elektron ma'lumotlar bazasi va maqolalarni mavzu buyicha tanlash

Xozirgi paytda rivojlangan mamlakatlarning kutubxonalarida fan, texnikaning turli yunalishlari buyicha yuzminglab xujjatlar va ma'lumotlar bazasi tuplangan. Kitobxon surovi buyicha aloxida makolalar yoki aloxida ma'lumotlar bazasini mavzular buyicha tanlash xizmat kursatishning ommaviy kurinishiga aylanib bormokda. Kitobxon fakatgina uzini kiziktiradigan soxani aniklaydi, yillar, til aspekta va boshka spektlar buyicha cheklanib, kidiruv maydonlarini qisartiradi. Ma'lumotlar bazasi kataloglari va ma'lumotlar bazasining uzi bilan ishlash tajribasiga ega bo`lgan kutubxona xodimi buyurtmachiga kerakli axborot manbaini topishga yordamlashadi.

Elektron xujjatlarni shakllantirish

Ko`pgina kitobxonlar shaxsiy komp`yuterlarga ega. Ular uchun kogozdagi xuiokatga nisbatan xujjatning elektron versiyasi bilan ishlash ancha kulay buladi. Kutubxonalar kogozdagi xujjatlarni "skanerlash" yo`li bilan elektron shaklga ugirib, kitobxonga yordam kursatishi xam mumkin. Buyurtmachi axborot manbaini

(kitobning nomi, beti va boshka belgilarini) kursatadi. Kutubxona xodimi kursatilgan manbaini skanerlaydi va buyurtmachi talabi buyicha xujjatning elektron kurishini diskda tavdim etadi.

Elektron pochta orqali xujjatlarni tarqatish

Kutubxona elektron pochta orkali xam buyurtmasiga qaramasdan)amalga oshirishadi. Bu xil xizmatlardagi asosiy muammolardan biri mualliflik huquqi muammosidir.

Internet va SD-kompakt disklarda

Kutubxonalar axborot madsulotlarini takdim kilish ko`pgina mamlakatlarning kutubxonalari electron ma'lumotlar bazasini yaratish bilan uzlari shugullanishi keng raem bulmokda. Bu nafakat elektron kataloglar, balki referativ va tula matnli ma'lumotlar bazasidandir. Ma'lumotlar bazasi yaratish uchun mavjud dasturiy vositalarni moslashtiruvchi yoki axborot kidiruv tizimlarini, kobik dasturlarni yaratuvchi dasturchilarga ega bulish kutubxonalar uchun manfaatli bulib qolmokda. Kutubxonalarda yaratilayotgan ma'lumotlar bazalari asosan dissertatsiya avtoreferatlari, noyob nashrlar, jurnallarning obzori va dokazolarning tula matni hisoblanadi. A ynsh sa ilmiy jurnallarning tula matnli ma'lumotlar bazasiga talab katta. Bu ma'lumotlar bazasini kupaytirish uchun esa SD disklardan foydalaniladi. Internetning rivojlanshi kutubxonalarda yaratilgan ma'lumotlar bazasiga onlayn

usulida kirishga imkon beradi. Buning uchun kutubxonalar axborot manbalarini \Uev serverlarga joylashtiradi.

Bu manbalarga damma dam kirish imkoniyatiga ega bulavermaydi. Obuna bulganlarga elektron manbalarga kirish uchun parol` beriladi va ular tulov miqdoriga mos dolda u yoki bu ma'lumotlar bazasidan belgilangan muddatda foydalanishi mumkin.

Kutubxonalar huquqiy axborot markazi

Demokratik uzgarishlar sharoitida adoliga yuridik xizmat kursatish kutubxonalarning mudim vazifalardan biri bulib kolmokda. Bu ayniksa mamlakat uchun utish davrida, dukukiy davlat kurish va bozor munosabatlarining shakllanishi davrida dolzarbdir. Kutubxonalarning, ayniksa ommaviy kutubxonalarning damma uchun ochikligi adolining turli katlamlariga (kichik va o`rta biznes vakillari, jamiyatning ijtimoiy dimoyaga mudtoj qatlamlari va boshkalar) dar xil manbalardan yuridik axborot ma'lumotlarini olishlariga imkon bermokda. Bu qonunlar tuplami, maxsus yuridik adabiyotlar, yuridik ma'lumotlar bazasi va axborot kidiruv tizimlari va vokazolardir. Huquqiy axborot markazlarida dar bir fukaro kutubxonaga kelishi va maxsus adabiyotlar bo`yicha, ma'lumotlar bazasidan, Internetdan yuridik axborotlarni olishi yoki elektron pochta orkali uz surovini dukukiy masladat markazlariga yuborishi mumkin. Dukukiy masladat markazi adolini yangi yuridik xulosalar, qarorlar, konunlar, surovning natijalari dakidagi ma'lumotlar va d.k. bilan tanishtirish uchun kutubxonalarda maxsus axborot taxtalari tashkil qiladi.

Elektron katalog orqali adabiyotlarni qidirish va buyurtmalar berish

Maxsus buyurtmalarni shakllantirish orqali elektron katalogga kiritilmagan, biroq ARMda mavjud adabiyotlarga buyurtmalar berish;

«Maxsus buyurtma» orqali berilgan bu-yurtmalar ARM fondida bo`lmagan holda «Rad etilgan buyurtmalar» bazasini shakllantirish.

buyurtmalarning bajarilishi to`g`risida ma'lumot olish;

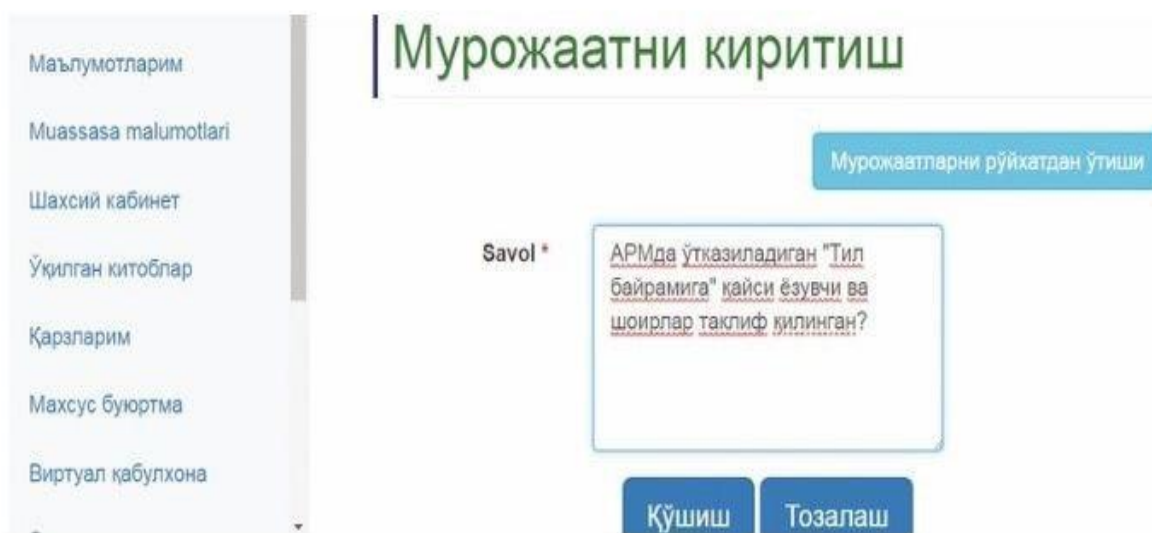
ARMdan olingan adabiyotlar muddatini avtomatik tarzda uzaytirish;

foydalanuvchi tomonidan ARM fondida mavjud adabiyotlarni elektron shaklga o`tkazish to`g`risida taklif berish va taklifning bajarilganligi to`g`risida ma'lumot olish;

Murojaatni kiritish

Natijada foydalanuvchi tomonidan be-rilgan murojaat kutubxonachining AIO`ga jo`natiladi. Kutubxonachining AIO`da kutub-xonachi «Virtual qabulxona» bo`limiga ki-radi va foydalanuvchi tomonidan berilgan savolni ko`radi.

Kutubxonachi berilgan savolga javob berish uchun murojaatning o'ng tomonidagi maxsus belgiga (o'zgar-tirish) sichqoncha bilan chertadi va berilgan savolga javob berish imkoniyatiga ega bo'ladi. Natijada foydalanuvchi tomonidan berilgan savolga kutubxonachining javobini berish imkoniyatiga ega darchaga o'tamiz. Bu yerdagi «Qo'shish» tugmasini chertish orqali foydalanuvchining AIO'ga berilgan savolga javob jo'natiladi. Foydalanuvchi o'zining AIO'ga kirib «Virtual qabulxona» bo'limi orqali berilgan savolga javob oladi. ARMAT ++ dasturidagi «Virtual qabul-xona»dan foydalanish shunday amalga oshiriladi. ARMdan olingan adabiyotlarni qaytarib topshirish muddatini masofadan turib, uzaytirish interaktiv xizmati ham mavjud. Mazkur interaktiv xizmat foydalanuvchining AIO'da taqdim qilingan. Foydalanuvchi ARMdan olgan kitobning qaytarib topshirish muddatini uzaytirish uchun shaxsiy kabinetdagi «O'qilgan kitoblar» bo'limiga kiradi, bu yerdagi «Foydalanuvchi qo'lidagi kitoblar» darchasiga o'tib, bu yerdagi muddati uzaytirilishi kerak bo'l-gan kitob tavsifiga belgi qo'yadi va «topshi-rish vaqtini uzaytirish» tugmasini chertadi.

Kitobni qaytarib topshirish muddatini uzaytirish

Foydalanuvchi bunday usulda ARMdan olgan kitobini qaytarish muddatini (har biri 10 kundan) ikki marta uzaytirishi mumkin. Foydalanuvchi tomonidan olingan kitobni qaytarish muddatini uzaytirish kutubxonachi tomonidan bajariladi. Kutubxonachi o'zining AIO'dan turib, foydalanuvchi tomonidan kitobdan foydalanish muddatini uzaytirish bo'yicha bergan so'rovini qu-yidagicha amalga oshiradi. Muddati uzaytiri-layotgan kitob tavsifining chap tomonidagi kvadratchaga belgi qo'yiladi va «Topshirish vaqtini uzaytirish» tugmasi chertiladi. Natijada foydalanuvchining talabiga ko'ra foydalanilayotgan kitobni qaytarib topshirish muddati 10 kunga uzaytiriladi. Shunday qilib, ARMdan olingan kitobni qaytarib topshirish muddatini cho'zish jarayoni amalga oshadi. Bu ARMdan

foydalanilayotganda muhim omillardan bo‘lib hisoblanadi, zera kitobni o‘z vaqtida topshirmaslik. foydalanuvchini tizimdan foydalanishini cheklaydi. ARM fondini elektron shaklga o‘tkazishda birinchi navbatda, qaysi kitoblarni raqamlashtirilgan shaklga o‘tkazish kerak degan savolga javob izlanadi. Bunday holda avtomatlashtirilgan axborot-kutubxona tizimidan foydalanuvchilarning ehtiyojlarini hisobga olish yaratila-yotgan elektron resurslardan foydalanish samarasini oshiradi, zero birinchi navbatda, foydalanuvchilarga kerakli adabiyotlarni elektron shaklga o‘tkazish ularning ehti-yojarini qondirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanuvchi tomonidan o‘zini qiziq-tirgan kitobni elektron shaklga o‘tkazish to‘g‘risidagi so‘rov foydalanuvchining AIO‘da shakllantiriladi. Buning uchun foydalanuvchining AIO‘dagi «O‘qilgan kitob-lar» bo‘limiga kirib, qaysi elektron shaklga o‘tkazilishi kerak bo‘lgan kitob tavsifining chap tomonidagi kvadratchaga belgi qo‘yi-ladi va «Elektron nusxaga buyurtma» tugmasi chertiladi.

Natijada foydalanuvchining AIO‘dagi «Elekt-ron nusxaga buyurtma» bo‘limida foydalanuvchi talabiga ko‘ra elektron shaklga o‘tkazilishi kerak bo‘lgan kitobning tavsifi paydo bo‘ladi. Foydalanuvchi dastlab bu yerda so‘rovning bajarilmaganligini ko‘rsa, keyinchalik so‘rov asosida kitob elektron shaklga o‘tkazilgach, bu to‘g‘risida axborot olishi mumkin. Foydala-nuvchining o‘ziga kerakli adabiyotni elektron shaklga o‘tkazilishi to‘g‘risidagi so‘rovi tizim kataloglashtiruvchisining AIO‘ga jo‘natiladi. Kataloglashtiruvchining AIO‘da so‘rov qabul qilinadi va so‘ralayotgan kitobning elektron shakli tavsifga bog‘langanda foydalanuvchi-ning AIO‘ga bu to‘g‘risida ma‘lumot jo‘natiladi. Kataloglashtiruvchining AIO‘dagi «Elektron nusxaga buyurtma» bo‘limida foydalanuv-chilarning talabiga ko‘ra elektron shaklga o‘tkazilgan adabiyotlar ro‘yxati paydo bo‘ladi.

The screenshot shows a library catalog interface. On the left is a sidebar with navigation options: Маълумотларим, Muassasa ma'lumotlari, Шахсий кабинет, Ўқилган китоблар, Қарзларим, Махсус буюртма, and Виртуал қабулхона. The main content area displays a book entry for 'ARMAT++' by author 'Ш. Рузиев' and publisher 'У. Ф. Каримов'. The entry includes a checkbox (checked), the number '26', the title 'ARMAT++', a description of the virtual training program, the date '2017-06-03', and the status 'Buyurtma berilgan!'. Below the entry are two buttons: 'Topshirish vaqtni uzgartirish' and 'Elektron nusxasiga buyurtma'.

2	☒	26	ARMAT++	Виртуал тренажёр : функцияларини ўргатишга мўлжалланган.	Бор	2017-06-03	vaqti uzaytirilmagan	
---	-------------------------------------	----	---------	---	-----	------------	-------------------------	--

Xulosa qilib aytganda, avtomatlashti-rilgan axborot-kutubxona tizimi tarkibida interaktiv xizmatlarning paydo bo'lishi foydalanuvchilarga axborot-kutubxona fondidan foydalanishda quyidagi qulayliklarni yaratadi: 1) Axborot kutubxona muassasasi faoliyati bilan bog'liq turli savollarga tez-korlikda javob olish. Buning uchun foydalanuvchi bevosita kutubxonaga borishi shart emas. Savol javoblarni qo'l telefoni va planshetlar orqali amalga oshirish mumkin. 2) Zarur bo'lganda kutubxonadan olingan kitoblarni qaytarish muddatini masofadan turib, uzaytirish ham foydalanuvchilarning vaqtini tejaydi. 3) Foydalanuvchilarning so'rovlariga ko'ra axborot-kutubxona fondi-ning elektron shaklga o'tkazilishi elektron kutubxona fondini samarali shakllantirishga imkoniyat yaratiladi. Bularning barchasi foydalanuvchilar ehtiyojlarini to'liq va tezkorlik bilan qondirishga olib keladi. Axborot-kutubxona tizimining interaktiv xizmat ko'rsatish natijasida foydalanuvchilarga taq-dim etilayotgan xizmat qiladi